

Posudek na habilitační práci

Název habilitační práce: Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci

Předkladatelka habilitační práce: Mgr. Tereza Matějčková, Ph.D.

Oponentka: Alice Koubová

Habilitační práce Terezy Matějčkové *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci* se věnuje tématu konstituce já napříč osmi vybranými pohledy z relativně nedávné evropské filosofické tradice počínaje Georgem W.F. Hegelem, přes A. Schopenhauera, F. Nietzscheho, S. Kierkegaard, A. Camuse, E. Ciorana, G. Agambena až po S. Weilovou. Každá kapitola je sondou do myšlení jednoho myslitele s ohledem na téma rezignace. Výklad konkrétního významu rezignace je zároveň pokaždé demonstrován skrze konkrétní dramatickou postavu - protagonistu, jenž daný způsob úvah ztělesňuje a ukazuje skrze své jednání a životní postoj. Vedle myslitelů tedy v knize vystupuje také neheroický byrokrat, hladovějící asketa, had, jenž se svléká z vlastní viditelné identity, zamilovaný učeň, jenž je za svou rezignaci povýšen na rytíře, vrah, který se velkoryse vzdává zavedeného komunikačního kódu i za cenu, že ten jeho zůstane nepovšimnut, špión světců silné vůle vládnoucích své vůli, písař, který odmítá ano i ne, a nakonec odvážná mystička něhy, pozorná k bolesti své i druhých. Jednotlivé kapitoly jsou zároveň psány jako „rozcvičení“ pro sepsání závěrečné kapitoly, ve které Tereza Matějčková nabídne vlastní pojem subjektivity.

Práce začíná detailním vymezením toho, čím není – není příspěvkem ke kritické analýze kultury, není možné ji redukovat na analýzu sociální, ani politična, není o individuální strategii moderního já, jak na život. Nemá v ní jít ani o hledání odpovědi na otázku po dobrém životě. Tím se Tereza Matějčková vymezuje zjevně vůči vlivům sociologie, politické teorie, psychologie, teorie kultury, antropologie a etiky a chce ukázat, že filosofickým výdobytkem by mělo být spíše něco, co nezávisí na době, geografii, kontextu, normách, materialitě a vztazích, tedy něco do značné míry nepodmíněného konkrétností a konečností, či alespoň ne na ně redukovatelného. Z úsilí, které je věnováno tomuto odmítání a negativnímu vymezení záměru práce lze již do jisté míry identifikovat i její vnitřní napětí. Autorka se odvolává ke kulturnímu pojetí metafyziky a součástí jejího zkoumání je metafyzická zkušenost, kterou precizuje jako smysl pro sebevztah, jenž ztrácíme, pokud se radikálně s metafyzikou jako vědou o obecném, neměnném a nutném rozloučíme. V našem myšlení, sebevztahu a filosofii *něco chybí, něco se redukuje*, co je potřeba zachytit.

Také samotný pojem rezignace je od počátku vymezen velkým množstvím negací. Jak píše Tereza Matějčková, rezignace není netečností, není konformismem, není ani prohrou ani vítězstvím, ani aktivitou, ani pasivitou. Není numerickou nevztažností, není uzavřeností. V průběhu výkladu musí autorka odkloňovat ještě mnoho dalších možných interpretací rezignace, které běžně pro chápání tohoto pojmu používáme. Místo těchto chápání představuje autorka *rezignaci jako výkon*, výkon udržení se v mezistavu jasných určení či postojů, jako výdrž setrvat v jisté formě negativity, která je základem konstituce já. I v tomto úsilí vydobýt a udržet význam rezignace proti běžné interpretaci rezignace lze vnímat zdroj hybnosti předkládaných úvah.

V souladu s tímto by snad neměla ani samotná kniha směřovat k řešení problému konstituce já, k zaujetí pevného stanoviska. Kniha funguje spíše jako průvodce dotyku s problémem, možná jako platforma pro sledování problému tak, jak se přelévá z jedné podoby do druhé, jakých forem nabývá. Průchod jednotlivými kapitolami nevytváří dojem akumulace, zpřesňování, nebo vrstvení, protože přístupy vycházejí z odlišných východisek a mají odlišné cíle, které si často protiřečí. Tereza Matějčková u jednotlivých autorů hledá to, o čem se domnívá, že nám uniká ze zřetele při tematizaci konstituce já (vzdání se vůle, které otevírá prostor ustavení já). Může být cvičením pro každého čtenáře, nejen pro autorku: jeho výdobytkem může být nejen závěrečná kapitola, ale i konkrétní převzetí úvah a jejich uplatnění ve vlastním myšlení. (Viz str. 161: „původně jsme fragmentem, protože právě ten poukazuje na možnosti, volá po doplnění, a tedy rovněž po kreativní činnosti na straně toho, kdo nás `čte`“.)

Stejně jako jednotliví myslitelé měli své doprovázející dramatické figury, mohl by se tak pomyslným modelovým protagonistou celé knihy stát Joker, hrdina, jehož předlohou je divoká žolíková karta, která nepatří do řady a zároveň se může zařadit na libovolné místo, může měnit svou hodnotu, identitu a vzezření, fungovat jako doplnění, pomoc i subverze, být „možná“ dočasně k dispozici a nikde nezůstat natrvalo. Jako takový je však univerzální a dokonce věčný, nevztažný. V prodloužení toho nechápu poslední kapitolu ani jako syntézu kapitol předchozích, ale jako jednu z možností, vlastně poměrně rozhodnutou předem, jak interpretovat pojem rezignace ve vztahu ke konstituci já. Rozsahem jde také o kapitolu třetinovou oproti ostatním rozborům jednotlivých myslitelů, což může vypadat jako nevýhoda. Je však zjevné, že všech osm autorů čte autorka s jistým záměrem a již v jejich interpretaci dochází k výkladu vlastního pojetí konstituce já.

Analýzy pojetí resignace u jednotlivých autorů podává Tereza Matějčková brilantně, s velkou erudicí, ale také s vlastní vůlí k interpretaci, pozorností k detailům a citem pro udržení se v mezistavu. Procvičuje subtilní schopnost ustát ambivalentní situaci a myslet po její linii, nikoli kolabovat do jednoznačnosti. Pro debatu mám tendenci nezaměřovat se na tyto parciální interpretace, ale na strukturní rysy práce.

První dva okruhy se váží k projektu metafyziky:

1. Autorka zdůrazňuje svůj zájem o metafyziku, která překračuje určení dobou, sociálním, politikou a geografii. Na str. 198 říká lakonicky: „jde mi o věčnost“. V knize přitom nenajdeme explicitně prezentované myšlení, systém, nebo autora, kterému o věčnost nejde a vůči kterému je nutné postavit myšlení věčnosti. Mohlo by se tedy zdát, že jde o hledání filosofického postoje bez negativního hrdiny. Jak a kde tedy věčnost ztrácíme? Odpověď se nachází v relativně krátkých glosách, které jsou však plné náboje. Jde o kritická vymezení se vůči tomu, co autorka nazývá současnými trendy. Mezi tyto kritizované současné trendy patří „oblíbené kritické myšlení“ (72), „nadužívaný vztah a kontext“ (117), „zaklínání sebeláskou“ či „dobové řeči o křehkosti, závislosti, odvozenosti“ (200). Z dalších náznaků se také zdá, že autorce v dnešním myšlení chybí velkorysost, schopnost vzdát se soudu, neposuzování. Otázka poté zní: je důraz na věčnost motivován současnými proudy myšlení a přesvědčením, že jim něco uniká, že se dopouštějí redukce, upadají do kulturního, sociálního či psychologického determinismu, či chudých dualismů? Pokud ano, nebylo by třeba jim dát větší prostor?

Stručnost, s jakou se autorka vyrovnává se zmíněnými „oblíbenými, nadužívanými a dobovými“ přístupy bez referencí podle mě totiž smazává jejich vlastní složitost a propracovanost a stávají se poměrně snadnou kořistí krátkého komentáře.

Příklad: Pokud bychom souhlasili s autorkou, že kritické myšlení je pleonasmus, protože „nekritické myšlení neexistuje“, pak by neexistovalo ani já bez odstupu. Je-li každé myšlení kritické, pak je já vždy vybaveno sebeodstupem, je vždy diferencí, tudíž rezignací na sebe jako jednotu, a tedy i připuštěním negativitu. Otázku rezignace bychom si tím pádem pak nemuseli ani začít pokládat. Nezahrnují však přístupy současné veřejné debaty, které zdůrazňují kritické myšlení, stejnou vrstevnatost možností interpretace kritičnosti, jako v sobě zahrnuje myšlení rezignovaného já, které nemůže nebýt rezignované, ale přesto má smysl prozkoumávat co přesně rezignace znamená a jak se má odehrávat?

Jiným případem může být komentář týkající se dobových řečí o křehkosti a závislosti. Závislost není inteligentními vykladači prezentována jako bezmocný determinismus, ale jako dimenze lidské situace, která se snaží ukončit frenetický běh za fantasmatem emancipace a autonomie. Místo toho nutí člověka přeformulovat svůj sebevztah, chce-li existovat svobodně a v normativitě, která mu není zcela vnější. Není zranitelnost naopak zkušeností, která má blízko k rezignaci? Proč se ocitla mezi módními trendy, které nezasluhují analýzu? Protože hrozí, že by odhalila slabé já tam, kde rezignace odhaluje silné?

2. Pátráme-li po věčnosti metafyzické odpovědi na konstituci já, chceme-li překročit prosté odvolávání se na kontext, dobu a region, jeví se volba tolika autorů z téhož, geograficky, kulturně i historicky vysloveně nepatrného časoprostoru, spíše jako potvrzení kontextuality. V tomto smyslu by volba jednoho autora byla přesvědčivější než seznam osmi. Použiji-li v tomto kontextu neočekávanější komentář, ale budiž, co si o tomto sebekorektivu úzce zaměřené skupiny kritiků moderního, vůlí zařatého subjektu myslí ku příkladu filosofie Ubuntu? Není to pro ni irelevantní debata? A neukazuje se pak i *hledaná* věčnost jako kulturní fenomén?

Další sada otázek se váže k vymezení pojmu rezignace

1. Rezignace, na kterou je práce zaměřena, není rezignace libovolná. Je to rezignace, která umožňuje něco většího, než co získáme bez ní. Nejde o prostou rezignaci na subjektivitu, která může vést kamkoli, je to rezignace jako gesto nezbytného protipohybu, který jediný vede k zisku já, „k duchovnímu pokroku“, ke zbavení se utrpení, ke stylu žití (85), ke „správnému vztahu k sobě“ (192). Autorka cestu ústupu, zastavení, schopnosti zůstat v jakési netečnosti, popisuje jako cestu k „velikosti“ (60), „silnému subjektu“ (200), svobodnému duchu (8), autentickému a silnému já (13), posílení vůle (8). Přitom je třeba aplikovat „vzdělanou lhostejnost, v níž se učíme něčemu nevěnovat pozornost.“ (28), je třeba vzdělání, formace, děláním (29), cvičení (120), včetně cvičení se ve schopnosti zažít dar, o který usilovat nejde (59). Ergon je dosažen skrze vzdělávání. Je zároveň zmíněn v každé kapitole a zároveň nikdy neformulovaný jako *etický* úběžník. Platí sice, že individualitu nezískáme úsilím, ale neusilování také není řešení. Platí, že pokroku nejde dosáhnout přímo, že je nutné ho dosáhnout nepřímou. Cíl však zpochybněn není. Otázka nezní, čeho chceme dosáhnout, ale: „Jak tohoto postavení docílit?“ (189) Proč je autorka tak úsporná, pokud jde explicitní pojmenování vazby mezi ontologií a etikou? Textem se prolíná

etická dimenze, mluví se o „správné“ rezignaci, ale není jasné, proč je silné, autentické, velké já, případně velkorysé já lepší než jiné. To jsou otázky normativní i ontologické.

2. Autorka navíc v úvodu nabízí velmi zdařilou formulaci: myšlení je závislé na vnějších obsazích, na názorech, ... na vztazích, ale nelze je na ně redukovat. Myšlení překračuje své podmínky tím, že je schopno je zvrátit, převrátit. Myslet nás samé znamená tedy zvrátit své podmínky, rozevřít uvnitř sebevztahu jistou sféru neosobnosti, z níž lze stvořit nový postoj, který si je vědom své podmíněnosti. Důležitým rozměrem tu je dotyk s nepojmenovanou částí, s neosobností, prázdnotou, tichem uvnitř obsaznosti, zastavením mezi mocí a bezmocí. Otázka však je, zda je možné a proč je důležité toto gesto nazvat rezignací. Toto gesto v sobě mísí závislost se vzdorovitostí, ovšem nikoli tak, že na konci každého vzdoru je pokoření do závislosti, výsledkem každého vzepětí je skleslost, každého prosazení je únava. Tato koncepce říká, že je relevantní být unaven, že lidství je ontologicky závislostí a ústupem od sebe, a když si toho povšimneme, můžeme z této neosobní únavy lidství vyvzdorovat lidství. Nikoli jako identitu sebevědomí, ale jako ochotou myslet z něčeho, čím nejsme a co je naší podmínkou. Tento výklad je vysoce relevantní a přesvědčivý, pouze je otázkou, je-li přesvědčivé ho nazývat rezignací, byť ve formě resignace. Nejde o složitější gesto, o dynamickou praxi, koordinaci sil, které nelze redukovat na jednu?
3. V popisu působení resignace navíc chybí jiná než úspěšná možnost – i antiklimatičnost nese plod zjevení (148), i bezvýchodnost neše spásu (173). V této obhajobě cítím nebezpečí další slepé skvrny. Může resignace skončit jinak než vítězstvím poraženého? Je možné si představit, že bychom rezignovali na to, čeho rezignací máme dosáhnout, že bychom naši prohru prohráli? Máme *tuto* svobodu? Máme svobodu získat mezistav typu kočkopes, spektakl, Ein Kessel Bunes? Je to špatně? Je to dobře? Proč?
4. Autorka mluví o rezignaci jako zlhostejnění vůči přestupkům (27), vůči souzení, resignace na vztahy (41), vůči zaklesnutosti. Resignace je tedy prezentována jako *uvolnění* úsilí, souzení, ovládnání situace, snížení reaktivity. Nejde o nevztažnou lhostejnost vzájemného míjení, o ignorantství, ale uvolnění myšlenkové zařatosti syntetizujících aktivit. Resignaci potřebujeme, protože prvotním instinktem myšlení je syntéza. Uvolnit se od diferencí bez toho, že bychom je rušili, znamená vytvořit prostor svobody. Máme však kritérium, které nás zarazí na hranici mezi uvolněním zařatosti, velkorysostí a mezi ignorantstvím, přehlížením, otupělostí? Neodsuzováním ničeho lze zabíjet stejně jako mohutným odsuzováním. *Lze myslet* i nebezpečí resignace?
5. Tvrdí-li Bruno Latour, že jsme ještě nikdy nebyli moderní, může to paralelně znamenat, že naše zaklínání sebeláskou je projevem toho, že jsme se jako moderní lidé ještě ani nezačali mít rádi. Není narcistní důraz na sebelásku a vůli, na kterou je nutné rezignovat, projevem naší zatím stále ještě převažující sebenávisti, která plyne z touhy nemít meze? A potřebujeme od sebe v takové situaci odstoupit, nebo k sobě potřebujeme konečně přistoupit? Co by se stalo, kdybychom sobě samým konečně udělili přízeň? Mohla by přízeň k sobě uvolnit cestu k jiným tématům než k nekonečně se navracejícímu tématu konstituce já? V předkládané práci se často autorka obrací k umělecké zkušenosti. Není umění právě místem, které není utvářeno fetišem sebehledání, sebevyjádření se, myšlení proti sobě, a vůbec sebou samým, ale

- jako oddych od posedlosti sebou ve prospěch zájmu o něco jiného? Můžeme uměním opustit i pozici povinnosti vůči druhému? U Weilové je vidět, že když člověk nemyslí proti sobě, ale z přitakání sobě, odkrývá se tělesná geometrie a myšlení jako tanec svého druhu. Tento tanec činí člověka vnímajícím pro něco, co se jinak neukazuje. Je toto něco *stejnou* neosobností, kterou získáme rezignací a myšlením proti sobě?
6. Otázka pod čarou je, zda životní postoj založený na sebesaturaci je socio-politicky úspěšný tváří v tvář hordám já, kterým něco chybí. Jiným způsobem by se v takové rovině otevřela otázka podmíněnosti myšlení v dějinách a podezření, že myšlení, které to se sebou vyhraje, vystavuje sebe samo prohraje jiné povahy. Co když myšlení nejde o věčnost, pokud by u toho nezůstalo myšlením? Co když mu jde tajně o udržení své důležitosti a síly? Máme z toho mít radost?

Všechny tyto body považuji pouze za podněty pro případnou rozpravu, některé může autorka seznat i za irelevantní. Nejde tedy o námitky proti nesporně vysoké kvalitě předložené práce.

Celkové hodnocení: předložený spis Terezy Matějčkové podle mého soudu více než naplňuje požadavky kladené na habilitační práci a lze jej bez výhrad doporučit k obhajobě.

5.10. 2022 Alice Koubová

